

ZİRƏDDİN QAFARLI

HARDASAN
ÖMRÜM
GÜNÜM

M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı

BAKI – 2008

VƏTƏN DƏRDİNİ ÇƏKƏ-ÇƏKƏ AZALDAN ŞAİR

Ədəbiyyatda səmimiyyət yalnız xoşgörü, yüksək ovqat, şirindillilik, hər olaya ürəklə yanaşmaq anlamına gəlmir; səmimiyyət estetik kateqoriya olmaqla daha geniş və dərin məna, mahiyyət daşıyır, şairin zamanla və oxucuyla anlaşılıq dildə danışmaq bacarığını göstərir. Şeirdə səmimiyyət poetiklik dərəcəsidir: bədii sözlə sıravı sözlə sərhdərlərini nişan verir, müəllifin öz sözlünə bənzəyib-bənzəmədiyini, öz səsiylə, öz boğazıyla oxuyub-oxumadığını müəyyənləşdirir və ən mühüm qiymət meyarlarından biridir - o varsa, istedad var, yoxdursa, kiminsə yeri səhv düşür. Bu ədəbiyyat səhnəsinə səhvən aktyor olmayan birisinin çıxması kimi bir işdir. Sözlə insana yapışib-yapışmaması da burdan gəlir. Allahın poetik istedad vermədiyi birisi yanlış olaraq şeir meydana gəlir, 30 il, 40 il yazır, kitablar buraxdırır, hamı da bilir ki, bunlar qafiyəli söz yığımından başqa bir şey deyil; sadəcə, yolun başlanğıcında səhv olub. İnsan bir ömür xərcəyib, ancaq atdığı güllələrin hamısı hədəfdən yan keçib. Bəlkə də o, səmimi şəkildə inanır ki, şairdir, ciddi işlərlə məşğuldur. Ancaq sözlünün poetik mayası və estetik səmimiyyəti olmadığına görə əsl şeirə dəxli olmayan bir şəxsə çevrilir.

Şair Zirəddin Qafarlı haqqında səmimiyyətdən başlamadığım təsadüfi deyil. Çağdaş şerimizin tanınan, sevilən yaradıcılarından biri olan qələm və əqidə dostumun ədəbi taleyinin və yaradıcılığının ən mühüm əlaməti yüksək poetik ovqat və səmimiyyətdir. Məhz bu səmimiyyət çap olunmuş ilk yazılarından son yazılarına qədər onun bütün şerlərini birləşdirir, sözlünün yerini və özəlliyini aydınlaşdırır.

Zirəddin Qafarlı oxuculara ötən əsrin 80-ci illərindən tanışdır. O vaxt mən "Yazıçı" Nəşriyyatının baş redaktoru idim. Gələn qovluqlarda, qəzet və jurnal səhifələrində, almanaxlarda ədəbi gəncliyin yerişini-yürüşünü izləyir, seçilən sözünü gözləyirdim. Ədəbi məclislərdən, dərnəklərdən bir-iki şeiriylə tanıdığım gəncləri də diqqətdə saxlamağa çalışırdım. Bu gənclərin bir hissəsinin ilk kitabını da elə "Yazıçı" Nəşriyyatında buraxmışdıq.

Azərbaycan şeiri ötən əsrin 60-cı illərindən başlayaraq intibahını yaşayırdı. Sovet ideologiyasının əzici və simasızlaşdırıcı yeknəsəkliyi zəifləyirdi. Yüksək vətəndaşlıq pafosu ilə yanaşı dərin insani duyğular, ciddi milli və tarixi mövzular getdikcə daha cəsarətli şəkildə şeirin mövzusunda çevrilirdi. Bununla yanaşı, bədii dilin durulması, sözün özünə, mahiyyətinə qayıdışı, əsl poetik deyimlə qafiyə-pərdazlığın bir-birindən ayrılması, mərkəzin, "yuxarıların" tərənnümündən, çeynənmiş sifariş mövzularından yorulan ilhamın el arasına, torpağa, folklorə dönüşü poeziyamıza təzə bir hava gətirmişdi. Bu, əslində 80-ci illərdə yüz minlərlə insanı meydana çıxaran milli təəssüb hissəsinin özünüdərk duyğusunun başlanğıcı idi. Ədəbiyyat sezilmədən gələcək milli dövlətçiliyin təməlini hazırlayır və "sınıq körpülərin", "xudafərinlərin" edə bilmədiyi bir şəkildə güneylə quzeyin mənəvi birliyini yaradırdı. İllərlə əkilən, verimsiz, şoranlaşmış torpağa bənzər şablon mövzulardan sonra müraciət edilən "xam" mövzularla şeirə xeyir-bərəkət kimi xalq sözünün açılmamış qapıları, milli ruh, Dədə Qorqud boylarındakı, bayatılarımızdakı söz sehri gəlirdi.

Aşığı, dastan ənənələri klassik gəraylı və qoşmaların ruhu ilə yetişmiş Zirəddinin o illərdə çap olunan ilk şerlərində bu ənənələrlə yeni poetik axtarışların bir vəhdəti vardı. Buna görə də yolun başlanğıcında, 1981-ci ildə oxuyacağı nəğmələrdən üreklə

danışa bilirdi:

*Hərdən saz götürüb söz deməyim var,
Mənə bu dağların suyu düşübdür.
Nə olsun bir azca büdrəməyim var,
Taleyim hardasa düyün düşübdür,
Nəğmələr, nəğmələr oxuyacağam.*

*Gəncliyim əlimdən çıxan şar kimi
Göylərdə yellənə-yellənə qaldı.
Bir eldən gen düşdüm, mənsiz, nəğməsiz
Sünbüllər tellənə-tellənə qaldı.
Nəğmələr, nəğmələr oxuyacağam.*

Yurd-yuva sevgisi, öz balaca ocağında vətənin, doğma kəndində dünyanın taleyini görmək, çəkdiyi ağrıları dünyanın dərdinə kökləmək, fərdi və ictimai xətləri zərif bir şəkildə qovuşdurmaq Zirəddinin şeirlərinə ciddi bir poetik ovqat gətirdiyindən elə ilk addımlarından da onu fərqləndirmiş və ona inanmışdıq.

*Dünyada dünyadan ağır ağrı var,
Dünyanı dərd ilə çapsan çapılmaz.
Harda ki, bu yükün ən ağrı var,
O mənim payımdır, dəyən tapılmaz.*

*Kimsə dağ başında haraylar məni,
Qılınclı, qalxanlı, atlıdır gördüm.
Mərdin qayalara yazıldı səsi,
Namərd başım üstən adladı, gördüm.*

Bu artıq yetkin bir qəlibdən çıxmış şeirdir və Zirəddinin poetik hədəflərini, şeirdən, ədəbiyyatdan umduqlarını aydın göstərirdi.

*Qoyulub hər dərddin özülü məndə,
Dağılan dünyanın özüdü məndə*

kimi misralar tək-cə sınıtlı uşaqlıq həyatının, atasızlığın gətirdiyi kədərdən doğulmamışdır. Zirəddinin onlarla şeiri doğrudan doğruya dağılan, itən, dəyişilib tanınmaz olan dünyanın ağrı-acısıyla doludur. Burda "dağılan" kəlməsi qonşuların xəyanətiylə başlanan müharibədən, işğal olunan yurdlarımızdan başlamış, aşınan mənəviyyat dəyərlərinə, unudulan ənənələrə, "arxaikləşən" mərdlik örnəklərinə qədər çox geniş anlam daşıyır. Bu, həm də xalqımıza qarşı ədalətsiz olan dünyanın dağılması, gözdən düşməsi, uluslararası nizamın yalan üstündə qurulması deməkdir. Zirəddinin bir sıra şeirlərində bu mövzu zərif poetik obrazlarla, yeni ifadə tərzilə işlənmişdir.

Bu, büsbütün klassik şerimizə bağlı bir özəllikdir. Qısa ömrün keçdiyi yollar – ehtiyac, itki, ədalətsizlik, savaşı, böyük güclərə söykənilib üstümüzə gələn xəyanətkar qonşuların mürdər üzünü, uğrunda vuruşduğumuz yolların öyilməsi, qırılan ümidlər... Bunlar Zirəddinin şerlərinə "Hardasan, ömrüm–günüm" kimi ümumi başlıq seçməsinə haqq qazandırır. Lirik qəhrəmanın öz könlünü xaraba sayması, qəmə tuş olmuşları özünə dost bilməsi, "dərdlərinin dən bağlaması", könül qapısında gündə bir hüzn düşməsi bu baxımdan onun poetik ovqatıyla yanaşı, həm də çağımızın ümumi havasını əsdirir.

*Yox, belə tez böyüməzdik
Qəm, kədər böyütdü bizi*

misraları bu nəslin qısa tərcümeyi-halı, ömürlüyü təsiri bağışlayır. Yurd, torpaq sevgisi, zəhmət alışqanlığı, həyatını torpaqsız təsəvvür eləməyən kəndçi əxlaqı Zirəddinin ikicə misrasında çox gözəl ifadəsini tapıb.

*Torpağa yatmırsa mənim əllərim,
Onun haqqı yoxdur torpaq olmağa.*

Xalqın xilaskarı olan Ağ atlı oğlan obrazından tutmuş, gəraylı, qoşma cəlvəsinə qədər böyük bir folklor sistemi Zirəddinin şeirlərinin başlıca qaynaqlarındandır. Ancaq onun qələmində folklor "sitat gətirilmir". Folklor onun ruhundadır; onun yaşam və düşüncə tərzinə çevrilib. Və öz halal haqqı, ilhamı, deyim təziri olaraq doğulub. Buna görə də şeirlərində dilimizin qədim qatları ilə çağdaş ifadə imkanları həmahəng səslənir.

*Mən əkmışəm yad götürüb,
Sinəmi fəryad götürüb,
Bu dağları od götürüb,
Üstündə çəni yandırır.*

*Özüm boyda qəhər oldum,
İçilmədim, zəhər oldum,
Qantarğalı kəhər oldum,
Ağzım yüyəni yandırır.*

Gödək ömrü teyləmişəm,
Dərdi yoldan eyləmişəm,
Mən Tanrıya neyləmişəm
Elə hey məni yandırır?

Kənd məişətində hər kəsə bəlli olan, çağdaş ədəbi dilimiz üçünə arxaikləşmiş sayılan bir neçə söz müasir şeir dilini möhkəm bağlarla ənənəyə, folklor ruhuna bağlayır, köhnə ilə yeni arasında körpü salınır.

Uşaqlığın xiffəti, ötən günlərin xatirələri, qanımızı donduran ətalət, dünyanın etibarsızlığı, ölüm və s. Ənənəvi şeir mövzularına tez-tez müraciət edən şairin poetik lüğəti məhz bu baxımdan başqalarından seçilir və yazının əvvəlində söylədiyim səmimiyyətin bir səbəbi də budur.

O yetər gündüzə, çatar axşama,
Min yerdə min yerə ölüm bölünmüş.
Dünyanın ən şirin barı yaşamaq,
Dünyanın ən ucuz varı ölmüş.

Ölüm qızıl quşdur, dünya bir ovçu,
Ölüm çiyindəcə yatıb dünyanın.
Sevinci çoxuna çatmayıbsa da,
Ölümü hamıya çatıb dünyanın.

Zirəddinin ictimai bələlərin çılpaq deyilişindən qaçmaq üçün özünə məxsus yol taparaq incə yumora, kinayəyə baş vurmağı da şeirlərinə gözəl bir hava və ovqat qatır.

Arxamız çaladır, önümüz çökək,
Yoxsa bu qismətə gedək diz çökək?
Bizimki odur ki, ayaqdan çəkək,
Bu da bizim soyda adətdir, qağa.

Tərslikdən həmişə işin nəhs gəlir,
Yenə o vurhavur, kəshakəs gəlir.
Filankəs gedirsə, filankəs gəlir,
Əzəldən yuvamız bərbaddır, qağa.

Bu sadə misralarda çox böyük faciələr əksini tapıb. Zirəddinin bir sıra şeirlərində oğula, dosta, anaya, isaq-musaq quşlarına müraciətlə milli psixologiyaya, ictimai dərdlərimizə çevrilən faciələr göstərilir. "Ayıq ol bir azca" şeiri bu cəhətdən gözəl nümunədir.

Neyləyim, ay oğul, neyləyim axı,
Pislik bacarmıram, vur öldür məni.

Günümüzün bir sıra mənəvi faciələri Zirəddinin şeirlərində mövzuyla poetik ifadə uyğunluğunun elə bir səviyyəsində reallaşır ki, orda bədii söz ağrıya, ağrı bədii sözə çevrilir. Bu baxımdan qəbiristan içərisində yaşayış evi tikən birisi haqqında yazılmış "Nə tamah salmışan" şeiri cəmiyyəti bürüyən maddiyyətçilik xəstəliyinə işıq tutmaqla yanaşı, ifadə tərzinə görə də sərrastdır.

Bir qarış torpağa tamah salmışan,
Əkdüyün nədir ki, biçdiyün nola?
Gözün niyə doymur, ay yazıq insan,
Bir dincliyin olsun, dincliyin, nolar.

*Ölüm bir beləmi adiləşdi ki,
Yaşaya biləsən ölü içində.
Xəbərin varmı ki, ayə, əmoğlu,
Diri nə vardısıa ölüb içində.*

Eyni rədifli, eyni adlı şeirlərin yazılmasında məlum muğamları müxtəlif müğənnilərin oxuması ilə tutuşdurmaq olar. Segahı onlarla muğam ustası oxuyur, buna təkrar kimi baxılmır. Ədəbiyyatda da şairlər dəyişsə də, dəyişilməyən mövzular var: dünya, fələk, ana, dağlar, durna, yadıma düşdü və s. başlıqlı qoşmalar onlarla şairin halal haqqıdır. Zirəddinin qoşma və gəraylıları arasında bu başlıqlı şeirlərin ifadə tərzindəki özünəməxsusluq qeyd olunmalıdır.

*Ömrüm-günüm ötüb keçdi pis gündə,
Yerin-göyün yükü qalıb üstümdə,
Öz nəğməmlə bir budağın üstündə,
Ötə-ötə quş olmağı bacardım.*

*Dar günümdə qələm oldu pənahım,
El içində yoxdur elə günahım.
Şükür sənə, şükür sənə Allahım,
İnsan kimi yaşamağı bacardım.*

"Mən sizdən mərhəmət yox, ədalət tələb edirəm" deyən Ramil Səfərov haqqında "Gözüm önündə" şeirindən aşağıdakı bəndlər də Zirəddinin poetik istedadının göstəricilərindəndir.

*Yollanıb getdimi erkən oğullar,
Hanı bu torpağı əkən oğullar,
Vətən qeyrətini çəkən oğullar,
Çəkilir çarmıxa gözüm önündə.*

*Mənəm illər boyu özünə sığmış,
Bəsdir, dərd canımı boğaza yığmış.
Döz görüm, evini bir Allahıxımış
Durub evlər yıxa gözüm önündə.*

Oxuculara təqdim olunan bu kitab acılı-şirinli, açıq-qapalı poetik etiraflarla doludur.

*Neynirsən halımı soruşub mənim,
Gəl sənə bir şeir oxuyub gedim.*

Kitabı oxuyandan sonra Zirəddin və onun bir çox qələm dostlarının halını soruşmağa ehtiyac qalmır. Bu etiraflar böyük bir nəslin və ümumiyyətlə, millətin ovqatını göstərir. Bu baxımdan "Vəsiyyət", "Verməyə", "Qəzet pulu ver", "Bacı", "Anamın qəbri üstündə", "Çətin" və s. onlarla şeiri ictimai tutumuna, sözün təravətinə görə çağdaş şeirimizin uğurlu nümunələrindəndir.

Vaxt sıxıntısında vərəqlədiyim bu kitabı geniş təhlil etmək fikrim yoxdur. Şeirlər Zirəddini yenidən tanıtdırdı mənə. Keçdiyi yollarla, yaşadığı duyğularla, çəkdiyi əzab və ağrılarla birlikdə halal nəfəsli bir şair, təəssübkeş bir vətəndaş kimi gözümdə böyüdü. Düşündüm ki, yalnız bu cür ağrı daşımağı bacaranlar Vətənin dərini çəkə-çəkə azalda bilərlər.

*Sabir Rüstəmxanlı,
Xalq şairi, Millət vəkili*